De rol van de accountant, nu en in de toekomst

Deel 1

Prof. J.C.A. Gortemaker

Inleiding

Internationaal gezien dienen zich voor de accountancy en de accountant belangrijke mogelijkheden aan. Genoemd wordt op deze plaats de ontwikkeling van de accountancy in de zogenoemde emerging markets. Het is de verwachting dat in dat deel van de wereld de accountantskantoren zeer belangrijke investeringen zullen verrichten en deels al verrichten. Mensen en middelen zullen daarheen verplaatst worden. Deze beweging wordt ingegeven door de keuzes die de cliënten van de accountantskantoren maken. Maar ook in de landen, waar de accountancy reeds een stuk geschiedenis achter de rug heeft, dienen zich nieuwe mogelijkheden aan. In deze bijdrage zullen onder meer nieuwe assurance services belicht worden. Ook wijzigingen in governance-structuren en gewijzigde opvattingen terzake zullen een belangrijke invloed hebben op de rol van de accountant. Bij dit proces is het, gezien de internationalisatie van de werkzaamheden, van belang dat zich op accounting- en auditing-gebied een verdergaande harmonisatie afspeelt. In dit verband zijn de contacten tussen International Organisation of Securities Commissions (IOSCO), International Accounting Standards Committee (IASC) en International Auditing Practices Committee (IAPC) relevant.

Teneinde zicht te krijgen op de (toekomstige) rol van de openbaar accountant - gezien vanuit een internationaal perspectief - is het van belang na te gaan welke factoren hierop van invloed zijn. In deze bijdrage zullen de ontwikkelingen als volgt aan de orde komen:

- Assurance services framework van het IAPC (IFAC);

- Europese ontwikkelingen, aan de hand van het Green Paper en het rapport van de European Contact Group.

Onder het hoofd evaluatie zullen een aantal toekomstige ontwikkelingen worden samengevat, gezien naar de gezichtspunten: organisatie, producten en waarborgen.

Assurance Services Framework

Het International Auditing Practices Committee (IAPC) van de International Federation of Accountants (IFAC) houdt zich al enige tijd bezig met het ontwerpen van een assurance services framework. Deze activiteit is ingegeven door het feit dat, naast de controle van historische financiële gegevens, een toenemende behoefte bestaat aan het toevoegen van zekerheid met betrekking tot onder meer: toekomstige informatie, interne controlesystemen alsmede naleving wet- en regelgeving. Hoewel de discussie nog in volle gang is, volgen hierna enige denkrichtingen. De werkzaamheden van accountants kunnen onderscheiden worden naar assurance services en andere vormen van dienstverlening, waaronder de adviesfunctie. Assurance services zijn professionele diensten ten behoeve van degenen die beslissingen moeten nemen en die erop gericht zijn de geloofwaardigheid/betrouwbaarheid van informatie, een systeem of een proces te doen toenemen. Hiertoe dient een verantwoordelijke partij ten

Prof. J.C.A. Gortemaker RA is voorzitter beroepsgroep accountants bij Coopers & Lybrand. Voorts is hij hoogleraar accountancy aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en Nijenrode University Breukelen. Tevens is hij Lid International Auditing Practices Committee en Lid Auditing Working Party FEE.

aanzien van de hiervoor genoemde objecten aanwezig te zijn en dienen criteria waaraan getoetst kan worden voorhanden te zijn. De assurance services kunnen zich richten op historische en toekomstgerichte financiële informatie, niet-financiële operationele gegevens, wet- en regelgeving, interne-controlesystemen, corporate governance, statistische analyses, human resource-aangelegenheden, kwaliteitsstandaards en performance-indicatoren. Als werktitel voor degene die deze diensten verricht, is voorshands gekozen voor professional accountant. Een belangrijk element in het proces zijn de criteria, waaraan getoetst moet worden. Hierbij valt te denken aan de international accounting standards, een gezaghebbend internal control framework (bijvoorbeeld COSO), en in situaties van het naleven van wet-, regelgeving en contracten, kunnen deze criteria in de betreffende stukken zelf besloten liggen. De wijze van rapportering, en dit geldt met name voor de nieuw ontwikkelde werkzaamheden, is van groot belang. De mate van 'vermeerderde geloofwaardigheid' die hieruit voortvloeit is onder meer afhankelijk van de aard van het object, de criteria en het bewijsmateriaal. Bij de gedachtewisseling omtrent het nieuwe framework dienen de leden van IAPC voortdurend alert te zijn niet in de bestaande denkkaders (box) van bijvoorbeeld het audit framework te blijven. Dit geldt evenzo voor de gewenste vorm van rapportering, afhankelijk van zekerheidsniveaus. Bij de discussie zoals deze thans plaatsvindt binnen IAPC blijkt, dat de concepten van risico-analyse en materialiteit hun nut blijven bewijzen. Tevens komt hierbij naar voren dat de werkzaamheden zich veelal in een multidisciplinair samengesteld team zullen afspelen.

Europese ontwikkelingen

In januari 1996 publiceerde de Fédération des Experts Comptables Européens het rapport *The Role, Position and Liability of the Statutory Auditor in the European Union*. Op dit rapport zal in dit artikel niet expliciet worden ingegaan. Aandacht zal worden gegeven aan twee Europese rapporten die in de tweede helft van 1996 zijn verschenen:

- Green Paper, the role, the position and the liability of the statutory auditor within the European Union, van de zijde van de Europese Commissie;

- Responding to market expectations an action plan to reduce the expectation gap, opgesteld door de European Contact Group (acht grote internationale accountantskantoren).

Zoals het tijdstip van publicatie reeds doet vermoeden, tonen beide rapporten een samenhang. Laatstgenoemd rapport geeft deels een reactie op onderwerpen die in het document van de Europese Commissie genoemd zijn. Allereerst zal het discussiestuk Green Paper aan de orde komen. Bij het opstellen van het rapport heeft de Europese Commissie gebruik gemaakt van een researchstudie van het MARC (Maastricht Accounting en Auditing Research Center) d.d. maart 1996. De Commissie verwacht reacties op het Green Paper en inmiddels (december 1996) heeft omtrent de in het Green Paper genoemde onderwerpen een conferentie plaatsgevonden. Bij de bespreking van dit rapport zal het accent op de rol en de positie van de accountant liggen. Het rapport vangt aan met de constatering dat, als gevolg van een aantal belangrijke deconfitures, de rol en de onafhankelijkheid van de accountant wereldwijd voorwerp van discussie zijn.

Het benadrukt de betekenis van de wettelijke controle gericht op de bescherming van het algemeen belang en de betrouwbaarheid van financiële informatie. Hoewel in de vierde, zevende en achtste Richtlijn bepalingen zijn opgenomen, ontbreekt het in Europa aan een gemeenschappelijke visie op de rol, positie en aansprakelijkheid van de accountant. Dit heeft volgens de Commissie een negatieve invloed op de kwaliteit van de controle en op de vrijheid van vestiging en het verrichten van diensten. Tevens wordt in de inleiding van het Green Paper het belang onderkend van wereldwijde controlestandaarden. Internationale kapitaalmarkten zullen slechts jaarrekeningen accepteren voorzien van accountantsverklaringen, gebaseerd op deze standaarden. In dit verband zijn de International Standards on Auditing (ISA) van het IAPC relevant. De Europese Commissie onderzoekt haar steun voor deze grondslagen en bezint zich op de Europese invloed op de totstandkoming. Het hoofdstuk dat de rol van de accountant uiteenzet, vangt aan met een beschouwing over de verwachtingskloof. Redelijke verwachtingen van gebruikers van accountantsdiensten dienen gebaseerd te zijn op:

- wettelijke taken;
- effectieve vraag: stakeholders zijn bereid voor de dienst te betalen;

- accountants die de dienst willen en kunnen verrichten.

De verwachtingen van de gebruikers worden hierna beknopt besproken:

- *De juistheid van de jaarrekening*: uiteengezet wordt dat het de taak van management is de jaarrekening op te stellen en dat de accountant verklaart dat, naar zijn oordeel, de jaarrekening een getrouw beeld geeft. Aangegeven wordt dat getrouw beeld (true and fair view) een andere inhoud heeft dan het door veel gebruikers verwachte begrip juistheid (accurate).
- *Going concern-problematiek*: jaarrekeningen worden opgesteld op basis van continuïteit. Een aantal landen overweegt management expliciet te laten verklaren dat de onderneming in staat is haar activiteiten voort te zetten. Accountants hebben een signalerende taak richting management en toezichthouders met betrekking tot zaken die de continuïteit bedreigen. Gewezen wordt op het risico indien de accountant omtrent de continuïteitspositie mededelingen naar buiten brengt (selffulfilling prophecy); anderzijds blijkt uit onderzoek verricht in het Verenigd Koninkrijk dat overlevingskansen van ondernemingen hierdoor niet significant beïnvloed worden. Verschillende rapporten op het gebied van corporate governance (Cadbury, Vienot) bevelen aan, dat het management expliciet zijn zienswijze hierop kenbaar maakt. Deze opvatting wordt door de Commissie gedeeld.
- *Fraude en het naleven van wettelijke verplichtingen*: het maatschappelijk verkeer verwacht dat accountants fraude ontdekken. Accountants hebben tot onlangs geen accent op deze rol gelegd. Als gevolg van overheidsbemoeienis in een aantal Europese landen is deze situatie gewijzigd. Thans tekent zich het volgende beeld af: management heeft terzake een primaire verantwoordelijkheid. Zij dient zorg te dragen voor een adequaat systeem van interne controle. Accountants moeten hun controleplan zo opstellen, dat een redelijke zekerheid bestaat dat materiële fraude, alsmede inbreuken op wet- en regelgeving, worden ontdekt. Aanwijzingen voor fraude, alsmede inbreuken op wet- en regelgeving dienen gemeld te worden aan het management en of de toezichthouder en in een aantal gevallen aan de overheid. Het komt de Commissie redelijk voor

dat in de accountantsverklaring melding wordt gemaakt van een effectief systeem van interne controle gericht op fraudepreventie en naleving van wet- en regelgeving.

- *Houding onderneming met betrekking tot milieu- en sociale aspecten*: het rapport werpt de vraag op in hoeverre hier een taak voor accountants ligt of voor andere deskundigen. Er wordt evenwel op gewezen dat de verantwoordelijkheid van de accountants op het gebied van milieu- en sociale aspecten kan toenemen.

Ter afsluiting van het hoofdstuk omtrent de rol van de accountant wordt aandacht besteed aan de accountantsverklaring. Gepleit wordt voor uniformering, een nadere uiteenzetting van werkzaamheden en vermelding van naleving van wet- en regelgeving. De betreffende ISA is ook hier weer van belang. De Commissie maakt zich in dit verband zorgen om het ontbreken van een wettelijk kader.

Nadat hiervoor de rol van de accountant uiteengezet is, wordt thans aandacht geschonken aan diens positie. Het hoofdstuk in het Green Paper, dat de positie van de accountant bespreekt, vangt aan met de constatering dat, ondanks het effect dat uitgaat van de Achtste Richtlijn, nog steeds geen sprake is van een gelijkwaardig niveau van opleiding in Europa. Universiteiten worden opgeroepen mede hierin een rol te spelen. Voorts wordt geconstateerd, dat de invloed van informatietechnologie een belangrijke invloed kan hebben op de accountantsfunctie. Nieuwe - permanente - financiële informatiestromen ontstaan en de behoefte aan een oordeel bij deze informatie en de aanwezige informatiesystemen dient zich aan.

Een kernpunt in het document vormt de onafhankelijkheid (of mind and in appearance). Een aantal bedreigingen worden genoemd: opinion shopping, second opinions, wisseling accountant, commercieel optreden accountants, offerteprocedures, offreren onder kostprijs, mede in relatie tot adviesfees, alsmede de combinatie controle- en advieswerkzaamheden. Ofschoon erkend wordt dat de combinatie controle en advies ook voordelen in zich draagt, worden maatregelen voorgesteld. Deze liggen deels in lijn met de aanbevelingen genoemd in mijn oratie *Panta Rhei* (april 1991). De adviesdiensten moeten in overeenstem-

ming zijn met het professionele beeld van de accountant en mogen diens objectiviteit niet aantasten. Ook aan publicatie van de controle- en adviesfees wordt gedacht. Bepaalde diensten zouden niet geleverd mogen worden. Voorgesteld wordt een systeem van partnerrotatie in te voeren. In het kader van corporate governance worden een aantal denkrichtingen aangegeven. Geconstateerd wordt dat de invloed van management op de accountant (te) groot is. Een aspect dat in dit verband genoemd wordt is de invloed van management op de hoogte van de fees. Lagere fees betekenen dat de accountant minder tijd aan de controle kan besteden en minder goed in de gelegenheid is aandacht te schenken aan de beoordeling van het interne controlesysteem. Gepleit wordt onder meer bij de benoeming van de accountant audit committees een belangrijke rol te laten spelen. Voorts wordt aandacht gevraagd voor de instelling van een interne accountantsdienst. Ook wordt gedacht aan een vaste benoemingsperiode voor de accountant. Aan het einde van het hoofdstuk wordt gewezen op het belang van het systeem van kwaliteitszorg, alsmede het toezicht op de naleving hiervan. In dit verband wordt verwezen naar de ISA's. Gewezen wordt op een Europese invloed bij hun totstandkoming. Wederom wordt aandacht gevraagd voor wettelijke inkadering.

Thans komt het tweede onder het hoofd Europese ontwikkelingen genoemde rapport aan de orde.

Responding to market expectations geeft - deels in samenhang met het in het Green Paper gestelde - de zienswijze van acht grote internationale accountantskantoren weer met betrekking tot de rol en de positie van de accountant in Europa. Een belangrijk onderdeel vormt de gedragscode voor het accountantsberoep. Een beroep dat uitgeoefend wordt vanuit multidisciplinair samengestelde kantoren. Deze veelal grote samenwerkingsverbanden zijn een realiteit en argumenten worden aangevoerd, die pleiten voor de multidisciplinaire samenwerking. Ook in dit document worden - evenals in het Green Paper - evenwel grenzen gesteld aan de uitbreiding van het dienstenpakket. De adviesdiensten moeten naar aard en kwaliteit in overeenstemming zijn met het professionele beeld van de accountant en mogen de objectiviteit met betrekking tot een cliëntrelatie niet aantasten. Binnen deze meerdienstenorganisaties vormt accountantscontrole een speciale

activiteit, vanwege de publieke functie. Het is mede hierom van belang dat het management veel aandacht aan deze activiteit besteedt.

Teneinde de objectiviteit van de accountant te waarborgen, zijn in een gedragscode een aantal beginselen opgenomen:

- Sommige financiële, persoonlijke en zakelijke bindingen tussen accountant en cliënt moeten vermeden worden. Aspecten van financiële en relationele onafhankelijkheid worden hierin onderkend.
- Bij het verlenen van adviesdiensten aan controlecliënten dient hetgeen hiervoor terzake is opgemerkt in acht te worden genomen. Bepaalde activiteiten worden onder omstandigheden uitgesloten.
- Voor wat de fees betreft, wordt een bepaalde gedragswijze aanbevolen. Contingent fees worden afgewezen. Onder dit hoofd komt ook het gevoelige punt van de omvang van de adviesdiensten aan de orde. Teneinde aan de gesignaleerde problematiek tegemoet te komen wordt overwogen de omvang van adviesdiensten een selectie criterium te doen zijn bij onafhankelijke kwaliteitsreviews (peer reviews). Met andere woorden indien veel adviesdiensten worden verricht, neemt de kans betrokken te worden in het review toe. Voorts ligt voor wat betreft de omvang van de adviesdiensten er een taak voor de raad van commissarissen of audit committees.
- Ter waarborging van een juiste prijsstelling wordt gesteld, dat hiertoe binnen het kantoor consultatie- en reviewprocedures aanwezig dienen te zijn. Indien de hoogte van de fees wezenlijk afwijkt van die van de vorige accountant, zou dit wederom een selectie criterium kunnen zijn voor een onafhankelijk kwaliteitsreview.
- Indien de accountant met zijn cliënt in een proces geraakt (of dreiging) dient de controle-relatie beëindigd te worden.
- Gewaarschuwd wordt voor risico's verbonden aan het afgeven van second opinions. Consultatieprocedures binnen het kantoor en overleg met de collega zijn van belang.
- Ten slotte worden nog enige waarborgen met betrekking tot het handhaven van de objectiviteit genoemd. Als eerste de verplichte rotatie van partners (bijvoorbeeld na zeven jaar) op bepaalde opdrachten. Voorts - eveneens voor

bepaalde opdrachten - het introduceren van een tweede (review) partner. Onafhankelijke kwaliteitsreviews moeten - naast de reviews die de kantoren zelf uitvoeren - waken voor een juiste naleving van de controlestandaarden en de overige procedures. Binnen het kantoor moet de bewaking van de objectiviteit centraal staan. In dit verband is de slotzin van het hoofdstuk van belang: A firm of auditors must be controlled both as to voting rights and membership of its administrative or management bodies by individuals who are qualified as auditors.

In het rapport wordt geconcludeerd, dat de accountant duidelijk een stap naar voren moet doen als het gaat om zaken als toekomstgerichte informatie, going concern-problematiek en het ontdekken en rapporteren van fraude en onregelmatigheden. Een rolbeschrijving wordt gevraagd in het totale proces van corporate governance. Gepleit wordt voor verdere harmonisatie op het gebied van accounting (IASC) en auditing (IFAC, IAPC).

Met betrekking tot de accountantsverklaring wordt opgemerkt dat deze uitbreiding behoeft. Ook een uitbreiding naar rapportering omtrent kwartaal- en halfjaarcijfers (review) wordt genoemd. Management moet mededeling doen omtrent de going concern-problematiek en het systeem van interne controle. De accountant kan dan rapporteren dat deze mededelingen juist zijn. Voorts wordt nog aandacht gevraagd voor beperking van de aansprakelijkheid van de accountant en controles binnen concernverbanden. De meeste hiervoor genoemde onderwerpen zijn reeds aan de orde geweest bij de bespreking van het zogenoemde Green Paper.

Evaluatie

Thans zullen een aantal toekomstige ontwikkelingen worden samengevat die de rol van de accountant nu en in de toekomst mede zullen bepalen. De evaluatie zal langs drie lijnen (organisatie, producten en waarborgen) plaatsvinden en is mede gebaseerd op bovengenoemde studies, alsmede op eigen betrokkenheid bij internationale regelgeving binnen (IFAC, IAPC) en bij (inter)nationale ontwikkelingen binnen Coopers & Lybrand.

Organisatie

Het accountantsberoep zal in belangrijke mate worden uitgeoefend in grote internationaal opererende meerdienstenorganisaties. De internationale samenwerking binnen deze organisaties zal verder worden versterkt. Vergaande integratieprocessen binnen de big six tekenen zich reeds af. Deze organisaties leveren, naast de accountantscontrole, tevens adviesdiensten. Er zijn meerdere argumenten te noemen voor de combinatie van diensten. De cliëntorganisatie vraagt om deze diensten, waarbij het overigens geen vanzelfsprekendheid is dat de adviesdiensten geleverd worden door dezelfde organisatie die de accountantscontrole verricht. De controleopdrachten zijn veelal dermate complex, dat teams multidisciplinair moeten zijn samengesteld. Voorts bieden de meerdienstenorganisaties goede uitgangspunten voor de ontplooiing van de professionele staf. Ter beheersing van mogelijke negatieve effecten welke uitgaan van de combinatie controle en advies, dienen voorzieningen te worden getroffen. Dit krijgt extra betekenis indien de dienstverlening bij dezelfde cliënt plaatsvindt. Adviesdiensten mogen het professionele beeld van de accountant niet aantasten, noch een bedreiging vormen voor diens objectiviteit. Gezien het specifieke karakter (publieke functie) van de accountantscontrole, dient het management van de meerdienstenorganisatie hierop de nodige aandacht te richten. In het rapport van de European Contact Group worden hiertoe aanbevelingen gedaan. De maatschappij plaatst soms kanttekeningen bij de activiteiten van de hierbedoelde organisaties. Het is van belang dat laatstgenoemden en beroepsorganisaties aandacht geven aan deze signalen. Gedragscodes binnen het beroep en deze organisaties moeten dit proces in positieve zin beïnvloeden. Op een aantal aspecten zal onder het hoofd waarborgen worden teruggekomen. Voorts is het noodzakelijk dat deze organisaties - voor wat de accountantswerkzaamheden betreft - zich richten op de internationale standaarden. In dit verband worden met name genoemd de standaarden van IASC en IFAC, IAPC. De Europese Commissie denkt ook in deze richting, maar pleit voor een Europese inbreng en maakt zich zorgen omtrent het ontbreken van een wettelijk kader voor deze standaarden.

Producten

Voor het accountantsberoep zijn belangrijke ontwikkelingen gaande. De discussie omtrent de

rol van de accountant binnen het proces van corporate governance is van groot belang. Met name internationaal gezien krijgt de accountant een belangrijke rol toebedeeld. Terecht wordt er van meerdere zijden (waaronder het Koninklijk NIVRA) op gewezen, dat ook in Nederland deze discussie moet worden geïntensiveerd. Overigens ligt het primaat bij toezichthouders en management. Belanghebbenden (stakeholders) hebben er behoefte aan ervan verzekerd te zijn dat de huishouding over een adequaat management control system beschikt, de informatie betrouwbaar is en de relevantie wet- en regelgeving wordt nageleefd. Accountants kunnen adviseren omtrent de opzet van dergelijke systemen en de mededelingen terzake van management attesteren. Mede als gevolg van ontwikkelingen op het gebied van de informatietechnologie ontstaan nieuwe - permanente - informatiestromen. Aan deze informatie en de systemen die de informatie voortbrengen, dient zekerheid te worden toegevoegd. Naast nieuwe vormen van informatieverschaffing kan ook een (review)rol worden toebedeeld aan kwartaal- en halfjaarcijfers. Duidelijk waarneembaar is de vraag naar meer betrokkenheid van de accountant bij prospectieve informatie. Het beroep moet zich op dit gebied proactief opstellen. In dit verband wordt ook melding gemaakt van het feit dat management wellicht in de toekomst mededelingen moet doen met betrekking tot going concern-aspecten. Deze mededeling moet dan door de accountant bevestigd worden. Binnen IAPC-verband wordt tevens nog gesteld, dat assurance services zich kunnen richten op: niet-financiële operationele gegevens, statistische analyses, human resource-aangelegenheden, kwaliteitsstandaarden en performance-indicatoren. Het Green Paper vermeldt mogelijke activiteiten voor de accountants op het gebied van het milieu en op het sociale terrein. Zoals blijkt bestaat behoefte bij belanghebbenden aan het toevoegen van zekerheid aan informatie, systemen en processen. Accountants dienen bij dit proces een proactieve rol te spelen. Accountants hebben zich tot nu toe deze rol niet altijd adequaat toegeëigend. De aansprakelijkheidsproblematiek heeft hier wel enigszins aan bijgedragen. De internationale ontwikkelingen op dit gebied - waaronder die in de Verenigde Staten - moeten nauwlettend worden gevolgd. Ook in Nederland vindt de discussie omtrent de aansprakelijkheidsproblematiek thans plaats.

Waarborgen

Teneinde de rol en de positie van de accountant ook in de toekomst te waarborgen, dienen een aantal voorzieningen getroffen te worden. Deze hebben in belangrijke mate betrekking op de onafhankelijkheid en de objectiviteit van de accountant. Een belangrijke voorwaarde is dat de invloed van management op de benoeming en de beloning van de accountant niet te groot is. In dit verband kunnen commissarissen en audit committees een belangrijke rol spelen. Ook andere voorzieningen, zoals benoeming voor een vaste periode en nadere regelingen met betrekking tot de fees, kunnen worden genoemd. De organisatie waarbinnen de accountants opereren staat ook een aantal middelen ten dienste. Verplichte partnerrotatie (bijvoorbeeld na zeven jaar), het systeem van een tweede partner, alsmede verplichte consultatie binnen de organisatie in geval van second opinions en fee-onderhandelingen. Het naleven van de standaarden op het gebied van de accountantscontrole, alsmede de overige kwaliteitsaspecten, dienen te worden waargenomen door onafhankelijke reviewteams. Deze teams kunnen in bijzondere gevallen ook aandacht besteden aan de relatie controle- en adviesdiensten en fee-aangelegenheden. Bij dit laatste valt te denken aan sterk afwijkende fees van de voorganger of in proposalsituaties. In geval de reikwijdte van de accountantsverklaring wordt aangepast, zal ook de formulering van de verklaring aanpassing behoeven. Ook hier dient IFAC, IAPC een leidende rol te vervullen.

LITERATUUR

- Commissie Corporate Governance, (1996), *Corporate Governance in Nederland*.
- European Commission, (1996), *Green Paper, the Role, the Position, and the Liability of the Statutory Auditor within the European Union*, EC, Brussel.
- European Contact Group, (1996), *Responding to Market Expectations an action plan to reduce the expectation gap*, rapport acht grote internationale accountantskantoren.
- Fédération des Experts Comptables Européens, (1996), *the Role, Position and Liability of the Statutory Auditor in the European Union*, FEE, Brussel.
- Gortemaker, J.C.A., (1991), *Panta Rhei*, Erasmus Universiteit Rotterdam.